

Ragadványnevek az általános iskola felső tagozatos tanulóinak köréből

A gyermekek körében keletkezett tréfás, gúnyos és kedélyes elnevezéseket vizsgáltam az általános iskola felső tagozatán, tehát a 10–14 éves tanulók körében. Az anyaggyűjtést 1967. februárjában kezdtem meg a következő szempontok alapján:

1. A tanuló neve, osztálya:
2. A nevéen kívül milyen ragadványneve, -nevei vannak?
3. Mi az oka, hogy a nevéen kívül más nevet, neveket is kapott?
4. Haragszik-e a kapott névéért, nevékéért?

A gyűjtést a következő iskolákban végeztem: Mecsekaljai Általános Iskola Pécs, 39-es dandár úti Általános Iskola Pécs, valamint Balogunyom, Gersekarát, Nárai községek iskoláiban, Vas megyében.

A felsorolt iskolák igazgatóinak engedélyével, az úttörő csapatvezető és az őrsvezetők segítségével tudtam dolgozatomhoz szükséges anyagot összegyűjteni. Mivel egyedül erre nem vállalkozhattam, minden iskolában a csapatvezető jelenlétében az őrsvezetőkkel megbeszéltem a feladatokat a fentebb már említett szempontok alapján. Az őrsvezetőknek az volt a feladatuk, hogy őrük tagjainak adatait összegyűjtsék és csapatvezetőjükön keresztül eljuttassák hozzám.

Az őrsvezetőket azért bíztam meg ezzel a feladattal, mivel ők jól ismerik őrük tagjait, másrészt szélesebb körben nem akartam közölni a tanulókkal a gyűjtést, ugyanis ez nagy visszhangot keltett volna az egész iskolában a tanulók között. A tanulókat – életkori sajátosságaik miatt – az ilyen módon való adatszerzés is felizgatta főleg akkor, ha valamelyik tanuló tudomást szerzett arról, hogy az ő gúnynevét, melyért haragszik – s a keletkezés okát is – megírták. Minden tanulóra vonatkozó adatot külön külön cédulára vezettek az őrsvezetők; ha valamelyik tanulónak több ragadványneve volt, azt is feltüntették. A kapott adatok között természetesen több olyan akadt, amelyet nem lehetett hasznosítani, mivel valamelyik kérdésre nem vagy hiányosan adtak választ. A három Vas megyei iskola tanáraival személyes ismeretség folytán állandó kapcsolatot tartottam, így az anyaggyűjtést 1968-ra befejeztem. Az anyaggyűjtésben közreműködők fáradságát ezúttal is köszönöm.

1969. szeptemberében a Jáki Általános Iskolában kezdtem meg tanári pályám, s a korábban megkezdett névtani kutatásaimhoz itt sem akartam hűtlen lenni, így tovább folytattam tanítványaim körében. Az anyaggyűjtést magam irányítottam, s arra törekedtem, hogy korábban végzett munkám eredményeit e későbbi gyűjtés adataival kiegészítsem.

1. Összesen 937 tanuló adatát használtam fel a dolgozat elkészítéséhez melyből 460 a fiú és 477 a leány. A 460 fiúból ragadványneve van 416-nak, összesen 788. Az egy főre eső átlag 1,7. A 477 leányból ragadványneve van 373-nak, összesen 662. Az egy főre eső átlag 1,8. Nincs ragadványneve 44 fiúnak és 104 leánynak.

Az osztályonkénti statisztikai vizsgálatok azt bizonyították, hogy legkevésbé az ötödik osztályos tanulók adnak egymásnak ragadványneveket. Ebben az osztályban a legnagyobb azon tanulónak a száma, akik nem kapnak ragadványneveket. A következő, felsőbb osztályokban a nevek száma fokozatosan nő. E növekedésnek fejlődéslelektani okai is vannak.

2. A névtudomány egyes kategóriái alkalmazhatók a 10–14 éves tanulók névadásában is. Mégis bizonyos különbségeket kell észrevennünk akkor, ha ezeket a neveket összehasonlítjuk a felnőttek névadásával. Erre vonatkozó tapasztalatait már több kutató ismertette pl. Kovalovszky Miklós a Köznevelés 1969. 24. számában, vagy Bachát László a Nytud.Ért. 70. sz. 134. oldalán stb.

Minden vizsgált tanuló családi és utónevének, azaz keresztnevének vizsgálatától eltekintek. Kizárólag azokat a neveket vizsgálom, amelyeket a családi és utónév mellett jelentkeznek, s mindezeket ragadványneveknek tekintem, s ezeken belül próbálok elkülöníteni, differenciálni újabb típusokat.

A felnőtt emberek főleg a falvakban rendelkeznek ragadványnevekkel. A felnőtteknél az ilyen névalkotás legősibb mozgatója a megkülönböztetés szükségessége (Nyr. 92: 213). Azonban pusztán ezzel a gyakorlati céllal ma-

gyarázni a dolgot nem volna szerencsés. A névkeletkezés vizsgálói mindig egyetértettek abban, hogy maga a megkülönböztetés nem elégséges indoklás. (Nyr. 92: 210). Nemcsak az azonos nevű személyeket látják el megkülönböztető névvel, hanem a falu mindenkire rá-ráragasztja valamilyen fogyatékoságára tapintó csúfnevet, igen sokszor az illetőnek éppen a bosszantására (Nyr. 82: 478).

A tanulóknál a ragadványnevek megkülönböztető szerepe minimális, a legtöbb esetben semmi. Náluk kizárólag lélektani alapja van a névadásnak; a gúnyolódás, kedveskedés, bosszantás a fő cél. A keletkezett nevek sem családnévvel, sem utónévvel tartósan nem kapcsolódnak össze. A ragadványneveknek pedig egyik jellemző tulajdonságuk, hogy legtöbbször a hivatalos név valamelyik elemével együtt fordulnak elő, csak ritkán önmagukban. A felnőtt közösségben keletkezett ragadványnév — bármilyen funkciójú is — örökérvényűen az egyéné, de a 10–14 éves tanulók esetében, főleg a városi iskolák tanulóinál ezt nem bizonyíthatjuk, vagyis az iskolai közösség felbomlásával a nevek egy része elvész a feledés homályában.

Igaz, hogy az iskola melegágya a ragadványnevek keletkezésének, ahol a diákok osztálytársaik és tanáraik egy részét ragadványnéven nevezik. Az iskolában keletkezett nevek egyéniak, a családig nem érnek el, s a városi iskolák tanulóinak esetében az öröklődés is kisebb, mint falun (vö. Kálmán Béla: A nevek világa 1967. 103). Az iskolában kapott név a városi tanulóknál legtöbbször addig marad meg, míg a közösség együtt él. Az általános iskola elvégzése után a közösség felbomlik, s a kapott nevet csak úgy viszi tovább az egyén egy másik közösségbe, ha az általános iskolai osztálytársai közül mások is bekerülnek az újabb közösségbe, például egyazon középiskolai osztályba. A falusi iskolák esetében más a helyzet. A tanulók az általános iskola befejezése után is együtt élnek, annak ellenére, hogy sokan továbbtanulnak, de a lakóhely szorosabban összefogja őket, hiszen a faluban általában mindenki mindenkit ismer, tudja hol lakik, s ez a magyarázata annak, hogy az iskolában kapott név tovább él. Ekkor már a hajdani, általános iskolai tanulmányok idején kapott név valóban ragadványnévvé válhat.

A gyűjtött anyagomban a névadás indítékait vizsgálva meg lehet állapítani, hogy a falusi tanulók egy része a szüleitől örökölte, illetve kapta a ragadványnevet az iskolában. Pl: *Csácsi, Burka, Köpöc, Csontos, Csicsa*. Ezek a szülők ragadványnevei. A ragadványnevek egy része a gúnyolódás, bosszantás céljait szolgálják. A tanulók erre különbözőképpen viselkednek. Vannak, akik haragszanak érte és megvetik gúnyolódó társukat, azonban meglepően sok azoknak a száma, akik közömbösek a gúnyneveik iránt, még akkor is, ha abban testi tulajdonságaikat gúnyolják. Az a tanuló, aki gúnynevet kapott, kezdetben haragszik érte, de a későbbiek során ez megszokottá, közömbössé válik számára, s a felnőtt közösségben már a név gyakran az identifikáló szerepet tölti be. Vagyis: „a nevek nem örökérvényűen tartoznak egy-egy funkcionális névtípushoz, hanem átkerülnek egyikből a másikba” (B. Gergely Piroska: MNyj. 14: 5).

3. A következőkben szeretnék rámutatni arra, hogy mi a névadás indítéka, mi okból, milyen tulajdonságokra, eseményekre stb. vonatkozóan keletkeztek a nevek (vö. B. Gergely P.: MNyj. 14: 6).

A tanulók ragadványneveik keletkezésének okát indokolták, de előfordult néhány esetben, hogy nem tudtak magyarázatot adni. A felnőttek

ragadványneveinek keletkezését sem tudják minden esetben indokolni a községben, ugyanis nem emlékeznek a névadás okára (vö. Kálmán Béla: i. m. 166).

„A névkutatásban is elsődleges fontosságú a rendszerszerűség szem előtt tartása, a névállománynak, mint olyan rendszernek a felfogása, amelynek tagjai, az egyes névtípusok összefüggésben állnak egymással, változásai kölcsönösen befolyásolják egymást” (B. Gergely Piroska: Újabb szempontok és módszerek a személynévkutatásban. A Kolozsvári Tudományegyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményei 1966. 2. szám 389. A továbbiakban: KTNyIK.).

A fentiek figyelembevételével, s a gyűjtött anyagom adta lehetőségek szerint rendszereztem a neveket. A tanulók ragadványneveinek rendszerezésére is már több kutató vállalkozott, de az egységes rendszerezésről még éppen úgy nem beszélhetünk, mint a felnőttek ragadványneveinek esetében sem (vö. Kálmán Béla i. m. 104).

A) Testi tulajdonságok a névadás indítékai:

a) Kicsi, alacsony növésű: *Tökmag, Cincula, Csöpi, Muslinca, Pesztonka, Tojás, Szuh Pista*.

b) Hajáról: *Sündisznó* (tüskés, bozontos a haja), *Göndör, Szösi, Róka Rezső* (vörös, mint a róka).

c) Sovány: *Csonti, Csontos, Cincula*.

d) Kövér: *Dagi, Döme, Hajas, Gombóc, Pocó, Pókhasú, Szalonna*.

e) A fül alakjáról: *Egérfülü, Lapátfülü, Laska, Lespi*.

f) Magasságáról: *Hosszú, Colos, Gólyaláb*.

g) Fejének alakjáról: *Kutyesz* (kutyafejű), *Tojás, Hegyes*.

h) Orráról: *Papagáj, Turcsi, Pirosorrú*.

i) Fogáról: *Kapafog, Nyúlfogú*.

j) Szeméről: *Boa, Négy szemű* (szemüveges), *Dobzó* (nagy szemű).

k) Mozgásáról: *Tityi-tityi, Csámpás*.

l) Lábáról: *Strucc* (hosszú lábú), *Zebra lábú* (csíkos harisnyát hordott) *Gólya* (hosszú lábú).

m) Bőrszínéről: *Füstös, Kormos, Lumumba, Néger, Brazil*.

n) Beszédhibás: *Pösze, Házsikenyer*.

o) Szeplőről: *Rozsdás, Pöttyös*.

p) Szemöldökéről: *Boszorkány*. (Annak az embernek a szeme árt embernek, állatnak, akinek szemöldök szőrzete összeér. E hiedelem alapján keletkezett a név.)

B) Lelki tulajdonságok a névadás indítékai:

a) Eszre, tehetségre, vagy ennek hiányára utalnak: *Stikkes* (buta), *Süsü vasutas, Kuka*.

b) Valamihez különösképpen ért, vagy nem ért: *Szikra* (jó futó), *Szakértő, Mester, Csodacsatár* (jól tud futballozni)

c) Uralkodó jellemvonásáról: *Fülig Jimmi* (nevetős), *Nyafi, Kasszafúró* (lopós), *Sunyi, Pujka Kakas* (indulatos, hirtelen haragú), *Szélanyja Komisz, Tökfejű* (makacs), *Ringyó* (hízalgő), *Banya, Nyanyuska* (bátortalan), *Kofa, Csurimadár* (sokbeszédű).

d) Kedvelt cselekvéséről: *Zene Matyi* (szeret zenélni), *Csincsilla nyuszika* (Nyulakat tenyészt), *Fütyös, Gombóc* (szerette énekelni: „Kiugrott a gombóc

a fazékból”), *Misztér Szőr* (szerette nézni a tv-ben az Ivanhoet), *Irnök* (gyakran irnokoskodik), *Vaddisznó*, *Pulyka* (szeret verekedni), *Baka* (katonásdit szeret játszani), *Vakkancs* (kutyával szívesen játszik).

e) Kedves ételéről: *Lasponya*, *Langálló* (szereti a lángost), *Bukta*, *Mácsik*, *Tüdőtünde*, *Zsíros tojás*, *Kocsonya*, *Kolbász*, *Debreceni*, *Kekszes*, *Plutyka* (szereti a kelkáposztát),

f) Szavajárásáról: *Bubu*, *Sipirc*, *Koponya*, *Édes*, *Supró*, *Satöbbi*, *Mokkán*.

g) Valaki vagy valami különösképpen tetszik: *Révai (Princ)*, *Bubu*, *Bibi*, *Lolo*, *Szörényi Levente*, *Garszia őrmester*, *Zorró*, *Bene*, *Géczi*, *Olivér*, *Vadölg*, *Miett*.

h) Milyen pályára készül: *Hekus* (rendőr akart lenni), *Papsegéd* (papnak készül).

C) Emlékezetes tettek alapján keletkezett nevek:

a) Egyszeri jellegzetes, emlékezetes tette miatt: *Balláb* (ezzel rúgta a 11-est), *Kisegér* (ezt a szerepet játszotta), *Tojás* (pallos tojásért akart fagyaltot venni), *Banya* (a jelmezbálon banyának öltözött), *Pálinkás* (őrsi gyűlésre pálinkát hozott, társait is megitatta), *Bagós*, (tizpercben dohányzott), *Szappanos* (április elsején beszappanozta a táblát).

b) Nyelvbortlás, helyesírási hiba a névadás indítéka: *Csuzma* (*csizma* helyett írta), *Kunya* (*kutya* helyett írta), *Csildi* (*Ková-Csildi*, így választotta el nevét), *Conce*, *Gyeter*, *Lebegő*, *Fagy*, *Zöldhajú* (a kínaiak hajszínére mondta), *Barométer* (szerinte ezzel mérik a hőmérsékletet)

D) A család, rokonság, állatok, foglalkozások a névadás indítékai:

a) Szülőktől kapott nevek: *Rozi*, *Totó*, *Naca*, *Csuszka*, *Köpöc*.

b) Rokonságtól: *Nejnej*, *Línder*.

c) Állatokról: *Bodri*, *Csucusu Ágrágó Mariska*, *Burkus*, *Csöpi*.

d) Foglalkozásokról, melyeket a szülők munkája alapján kaptak: *Pék*, *Utas*, *Super* (apja traktorának típusai), *Mozis* (apja mozigépész), *Hekus*, *Méhecske*, *Fináncpalánta*, *Patikus*, *Koffein*.

E) Egyéb okok alapján keletkezett nevek:

a) A tanár kezd elnevezni valakit: *Kuci*, *Kromec*.

b) A tananyagban szereplő különös szóhasználat: *Ricinus* (a Lúdas Matyiból).

c) Falurészről: *Kánya* (a Kányavárról), *Árvizi Tóth* (patak mellett lakik a falu szélén).

A névadás indítékai szerint történő rendszerezésben, a lelki tulajdonságok alapján keletkezett nevek besorolásakor Bachát László (Nyr. 96: 18) csoportosítását követtem. Az egyes névtípusok mellett említett példák felsorolása-kor nem törekedtem teljességre.

A testi tulajdonságok, mint a névadás indítékai leggyakoribbak tanuló-inknál. Néhány testrész jellemző tulajdonságainak kifejezésére különféle szavakat használnak a tanulók, amelyek jelentése azonos vagy rokon. Rokon értelmű nevek ezek valójában. Nézzünk néhány szinoním sort az egyes tulajdonságok kifejezésére:

a) Kicsi, alacsony növésű tanulók nevei: *Bütyök*, *Cincula*, *Csöpi*, *Csöki*, *Csuri*, *Csitri*, *Csicskenye*, *Egér*, *Fácán*, *Füge*, *Kertitörpe*, *Kotradék*, *Mikiegér*, *Mütyürke*, *Nemecsek*, *Nyúltojás*, *Patkány*, *Pesztonka*, *Pici*, *Picinke*, *Picur*, *Pintyőke*, *Pötti*, *Pöttöm*, *Szuh Pista*, *Tojás*, *Tökmag*, *Tücsök*.

b) A kövér tanulók nevei: *Bendő*, *Csikasz* (fokozottabb bosszantást szolgálja), *Dagi*, *Dódi*, *Döllencs*, *Dagadt*, *Döme*, *Dömper*, *Dögi*, *Gombóc*, *Hájas*, *Kalács*, *Kozma* (bírkózóról), *Pocó*, *Pókhasú*, *Pufi*, *Mackó*, *Medvebocs*, *Szalonna*.

Rokonértelmű névhasználat van akkor is, ha az eredeti névvel rokon jelentésű, de más hangulatú nevet találnak ki társuk számára: *Katona Zsuzsa* — *Baka*, *Juhász Magda* — *Bojtár*.

Az antonímia jelensége is megtalálható a névadásnál, amikor kölcsönös viszonyban levő, de ellentétes tartalmat kifejező nevek jönnek létre: *Kuruc Terézia* — *Labanc*, *Farkas Márta* — *Farkatlan*. Heteronim neveket is tartalmaz gyűjtött anyagom: *Rozs László* a *Búza*, *Rozs*, *Árpa*, *Ocsu*; *Liszt Mária* a *Dara*, *Korpa* neveket kapta társaitól. Az említett nevek köznévi értelemben, mint egyes gabonafajták beletartoznak egy közös főfogalomba, a gabona fogalmába.

4. A keletkezett neveket alaktanilag is rendszereztem. A rendszerezésem alapjául a becenevek alaktani felosztása szolgált, s ezt egészítettem ki néhány, a tanulóknál használatos móddal.

a) Első alaktani típusba soroltam a törövidüléssel vagy törövidítéssel keletkezett neveket. „A teljes név hangtestéből csak az első két szótag marad meg, és az így megrövidült tő szolgálja a megnevezést (Szabó T. Attila: KTYNIK. 1966. 2. sz. 279): *Gregur* (Greguricz Éva), *Szenti* (Szentirmai Ferenc), *Pala* (Palanaics Zsuzsa), *Bánhegy* (Bánhegyi Sándor), *Lakat* (Lakatos Katalin).

b) A második típust a tőcsonkítással keletkezett nevek alkotják. A fentebb tárgyalt törövidítéssel szemben tőcsonkításnak nevezem a névalakulásnak azt a módját, amelynek során a névtest néveleji szótagjában, illetőleg szótagjaiban csonkul meg (Szabó T. Attila i. m. 280). *Nekker* (Kaltanekker Erzsébet), *Hegyi*, *Gyi* (Bánhegyi Sándor).

c) A harmadik csoport: az ikerítéssel keletkezett nevek. Ezek „úgy keletkeztek, hogy magát az alapnevet a hangalak valamelyes megváltoztatásával megismételték, ikerítették” (Szabó T. Attila i. m. 280).

I. A családnév ikerítése úgy történik, hogy a teljes név, amely magánhangzóval kezdődik, egy hanggal bővül: *Bunger* (Unger Ferenc).

II. A névkezdő hang helyett másikat használnak, és ennek a hangnak jelentésváltoztató szerepe van: *Saller* (Szaller Mária), *Pince* (Vince János), *Fót* (Tóth Árpád), *Flaskó* (Blaskó Ferenc), *Dida* (Vida Sándor).

III. A következő nevekből az ikerítés és a szójáték együttesen eredményezi az új név keletkezését: *Cserga* (Varga József), *Csongor* (Pompor Vilma), *Pampula* (Matula Zsuzsa), *Burkulics* (Dobronics Mária).

d) A negyedik alaktani csoportba soroltam azokat a neveket, amelyek képzéssel keletkeztek, de oly módon, hogy az eredeti név rövidült vagy csonkult tövéhez képzők járultak (vö. Szabó T. Attila i. m. 281): *Kovi* (Kovács László), *Csari* (Csarankó József), *Buji* (Bujtor Béla), *Szigi* (Szigetvári József). Ezeknél a neveknél a rövidült névhez az *-i* kicsinyítő képző járult. — *Csonesz* (Csonkó Judit), *Beknyó* (Beke Zsuzsa), *Harcsa* (Harmat József), *Darinyó* (Darvas Gábor), *Petró* (Peticsvics Béla), *Latyak* (Lakatos Zsuzsa), *Köcög* (Kövágó Mária). Az utóbb felsorolt nevek esetében már a rövidült tőhöz különböző toldalékok járultak.

e) Az alábbi neveket a név elé járuló prefixum, mint jelentésváltoztató toldalék hozta létre: *Biró Csilla* — *Csincsilla*, *Bonyár Ida* — (Idácska) — *Gidácska*,

f) A kontamináció mint a játszi szóalkotás egyik jellegzetes formája is előfordul a nevek között: Unger Ferenc — *Bungelló*. Korábban már említettem, hogy ez a tanuló a *Bunger* nevet kapta, s e mellé még az *Andzselló* név is odakerült, mivel zenét tanult. *Bunger* + *Andzselló* nevekből a *Bung* + *elló* összekapcsolásával jött létre a *Bungelló* név.

g) A hangrendi átesapás eredményeként kapta a *Szamara* nevet Szemere Endre.

h) Külön kell szólnom azokról a nevekről, amelyek az eredeti név mindkét tagjának átalakításával keletkeztek. Alaktanilag nehéz lenne besorolni valamelyik típusba. Ezek a tanulók tréfálkozó kedve, szellemessége folytán jöttek létre. Az eredeti név különleges asszociációt okoz a tanuló társakban, s ez okozza az névkeletkezést: *Mesztelen Csiga* (Mesztegnyei Csaba), *Nyekkenő Nyőki* (Nyéki Tibor), *Szállasi Ferkó* (Szabó Ferenc), *Szilikózis Titó* (Szilvás Tibor).

A következő neveket a tanulók nevei asszociálták társaikban úgy, hogy híres, népszerű emberekről lettek elnevezve: *Vata* (Vati Attila), *Dugovics Titusz* (Dugmonics Márta), *Ludvig von Beethoven* (Ludvig Zsuzsa), *Pitkin* (Pintér István), *Templár* (Temesi Ferenc).

i) A vidéki iskolákban gyűjtött adatok között akadt két olyan tanuló, akiknél mondat szerepel ragadványnévként. Keletkezésükhöz történet fűződik. *Te vagy a hibás.* (Horváth Margit), *Papa a tető megeszi a kant.* (Horváth Tibor) („Elmentem a papával disznókat őrizni, akkor mondtam. A testvérem kezdte rám”).

Hogy az említett példák mennyire életképesek, s maradnak meg tulajdonosaiknak, nem tudni, de bizonyíték lehet arra, hogy a tanulók között is előfordul a névadásnak ilyen formája is, nemcsak a felnőtteknél (vö. Nyr. 92: 211).

Guttmann Miklós